

ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Світлана ПЕТРЕНКО

ОЦІНКА НАДІЙНОСТІ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ

Розглянуто підхід до вдосконалення процесу оцінки надійності інформації бухгалтерського обліку. Сформовано напрямки оцінки та визначено фактори, що здійснюють на неї вплив.

Ключові слова: *надійність інформації, бухгалтерський облік, внутрішній аудит, внутрішній контроль.*

Володіння достовірною й актуальною інформацією разом з умінням ефективно використовувати адекватні методи її збору, обробки і представлення сприяють успішній діяльності підприємств.

Важливим критерієм вдосконалення обліково-економічної інформації є її інформативність для цілей управління. Повнота, своєчасність, якість і надійність обліково-економічної інформації стали основними вимогами економіки як господарських систем, так і демократичного суспільства ринкового типу загалом.

Однією з найважливіших умов удосконалення внутрішнього контролю є покращення його інформаційного забезпечення. Основним джерелом економічної інформації є дані бухгалтерського обліку. Щодо цього спеціалісти зазначають, що інформація, одержана каналами бухгалтерського обліку, становить 80% економічної інформації [1; 2].

Система бухгалтерського обліку призначена для здійснення своєчасного обліку всіх операцій на відповідних рахунках; забезпечення санкціонованого доступу до активів і т. ін.

При здійсненні аудиту *важливим* є розуміння аудитором системи бухгалтерського обліку, яка є підґрунтям у складанні фінансової звітності, що підлягає перевірці. До системи бухгалтерського обліку належать основні класи операцій та спосіб їхнього ініціювання; бухгалтерські записи та первинні документи і рахунки; процес ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Проблеми формування економічної інформації на підставі вдосконалення бухгалтерського обліку вивчали *такі вчені*, як Д. Д. Батуєва, Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, Н. М. Малюга, Я. В. Мех, В. В. Сопко [3–8] та ін. Однак ряд питань, які пов'язані з формуванням і опрацюванням інформації, вимагають подальшого вивчення та вдосконалення.

Метою статті є дослідження та вдосконалення системи оцінки надійності бухгалтерського обліку та облікової інформації на підставі вивчення факторів, які мають на них вплив. Як суб'єкти оцінки розглядаються внутрішні аудитори, діяльність яких здійснюється у рамках функціонування системи внутрішнього контролю.

© Світлана Петренко, 2011.

Для вдосконалення управління на мікрорівні та підвищення конкурентоспроможності бізнесу дуже велике значення має якість інформації, що надається бухгалтерським обліком.

Важливим чинником підвищення якості фінансової, управлінської та іншої інформації є вдосконалення облікового процесу на підприємстві. Питання організації обліку на підприємствах частково вирішуються власниками і керівництвом, а частково державою (план рахунків, вимоги до реєстрів і первинних документів, вимоги до ведення рахунків і відображення конкретних операцій).

До найважливіших об'єктів інформаційного забезпечення внутрішнього контролю з позиції реалізації завдань бухгалтерського обліку належать:

- нормативно-правова база бухгалтерського обліку;
- облікова політика підприємства;
- дані синтетичного й аналітичного обліку;
- первинні документи;
- фінансова звітність;
- внутрішня (управлінська) звітність.

Оцінюючи надійність системи бухгалтерського обліку, необхідно перевірити, чи повністю вона виконує своє призначення, і, залежно від результату, зробити висновок про ефективність її функціонування і ступінь довіри до неї. Надійна система бухгалтерського обліку є сукупністю конкретних форм і методів, що дають змогу підприємству вести облік майна, зобов'язань і господарських операцій у грошовому вимірі шляхом суцільного, неперервного, документального і взаємопов'язаного їхнього відображення в облікових реєстрах на підставі первинних документів. Якість і надійність функціонування системи обліку зумовлює цілеспрямований характер, обсяг і тривалість контрольних процедур. Оцінка надійності системи бухгалтерського обліку має здійснюватися в таких напрямках:

- 1) відповідність зовнішнім і внутрішнім законодавчим і нормативним документам, у тому числі: перевірка наявності і виконання організаційних регламентів персоналом облікової служби (Положення про бухгалтерію, Посадові інструкції бухгалтерів); обґрунтованість облікової політики;
- 2) перевірка забезпечення надійності засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу;
- 3) визначення і оцінка слабких сторін обліку;
- 4) перевірка тотожності даних синтетичного і аналітичного обліку, повнота документального підтвердження облікових даних;
- 5) перевірка взаємозв'язку і зіставності інформації у формах фінансової звітності із даними синтетичного й аналітичного обліку;
- 6) перевірка відповідності фактичної наявності активів із документальним їхнім підтвердженням в обліку;
- 7) оцінка ризику контролю за всіма напрямками обліку на основі визначення його слабких сторін.

Важливою складовою роботи внутрішнього аудитора є виявлення різного роду викривлень у фінансовій звітності, а також адекватна оцінка аудиторського ризику, що пов'язаний з цим, та прийняття необхідних заходів щодо попередження порушень і підвищення надійності фінансової звітності. У Міжнародних стандартах аудиту цим питанням присвячено стандарт МСА 240 "Відповідальність аудитора щодо шахрайства при проведенні аудиту фінансової звітності" [9].

Визначення величини і значущості того або іншого ризику, а також пошук шляхів його зниження при здійсненні перевірок є найважливішим завданням внутрішнього контролю. Складність у визначенні ризику полягає в тому, що йому доволі важко надати конкретної вартісної оцінки, тому він визначається як високий, середній і низький.

Ризики мають різні складові, котрі визначаються професійною діяльністю підприємства, специфікою здійснюваних операцій, системою внутрішнього контролю, кваліфікацією бухгалтерського персоналу і т. ін. Отже, джерелами ризику потенційно можуть вважатися персонал, устаткування, неправильна або погана організація, низька якість технічного забезпечення, недотримання встановлених регламентів (низький рівень виконавчої дисципліни).

Будь-які вірогідні відхилення (внутрішні або зовнішні) мають бути ідентифіковані наперед, і при їхньому виникненні повинні бути застосовані заходи, які б пом'якшували їхню дію на бізнес. Тому необхідно здійснювати моніторинг чинників, котрі свідчать про потенційні відхилення.

Для ідентифікації можливих ризиків викривлення фінансової звітності скористаємося технікою діаграм Ішікави (риб'ячий скелет) (рис. 1).

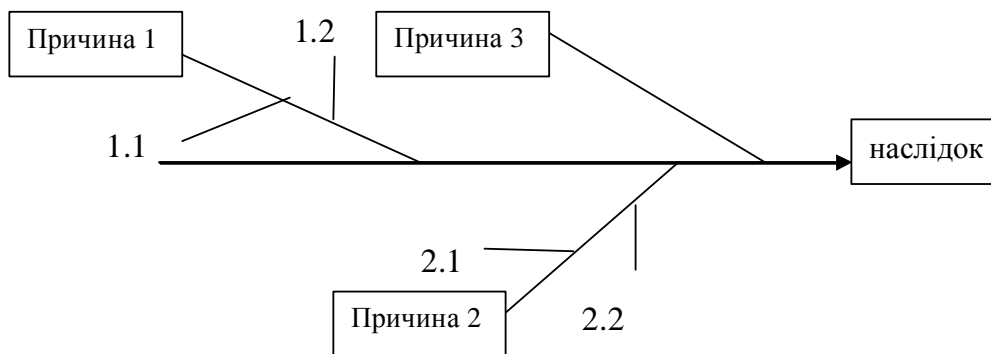

Рис. 1. Діаграма встановлення причинно-наслідкових зв'язків

Традиційно в економічній літературі [10; 11] прийнято групувати порушення, що виникають у процесі формування фінансової звітності, за організаційним, методологічним та іншими аспектами. Деякі автори [4; 12; 13] серед помилок, пов'язаних з формуванням фінансової звітності, виділяють арифметичні, формальні та помилки за суттю. Картина щодо групування порушень, пов'язаних з формуванням фінансової звітності, та загалом облікової інформації, буде представлена більш повно, якщо звернути увагу на людський чинник (Human, H-фактор) як причину виникнення відхилень. Це підтверджує і одна з передумов, яка є основою моделі COSO: внутрішній контроль здійснюється людьми, тому для нього важливі люди на всіх рівнях управління.

Отже, при встановленні причин недостовірності показників фінансової звітності чинники необхідно згрупувати за чотирма напрямками: організаційним, методологічним, H-фактор (Human) та ін.

Оскільки в процесі формування фінансової звітності бере участь персонал бухгалтерії, то дати об'єктивну оцінку якості результатів цього процесу доцільно службі

внутрішнього аудиту. Тому суб'єктом, що формує контрольну інформацію, в цьому разі є персонал служби внутрішнього аудиту, а методика формування контрольної інформації в розрізі етапів підготовки фінансової звітності – це методика внутрішнього аудиту.

У процесі реалізації методики формування контрольної інформації в розрізі етапів підготовки фінансової звітності доцільно виділити два етапи:

- 1) локалізація ризиків (можливостей) процесу формування фінансової звітності;
- 2) накопичення контрольної інформації в розрізі етапів підготовки фінансової звітності.

Ризики можна розглядати як взаємодію двох складових:

- ризик наявності у фінансовій звітності суттєвих помилок;
- ризик того, що будь-які з існуючих у фінансовій звітності суттєвих помилок не будуть виявлені у ході перевірки.

Це твердження випливає з того, що бухгалтерський персонал може допустити деякі помилки у своїй роботі і при підбитті загальних підсумків сформувані недостовірні показники фінансової звітності. Проте з практичної точки зору цей процес можна розподілити і розглядати окремо та як сукупність.

Процес ідентифікації ризиків тісно пов'язаний з оцінкою якості інформації, що надається у фінансовій звітності. Відповідно якість фінансової звітності зумовлюється нижченаведеними моментами:

- документально обґрунтованістю показників фінансової звітності (наявність і належна якість підтверджувальних документів, підтвердження облікових записів фактичними даними);
- уважністю і правильністю перенесення даних з облікових реєстрів у фінансову звітність;
- дотриманням методологічних вимог П(С)БО щодо формування показників звітності;
- дотриманням вимог законодавства щодо здійснення господарських операцій і відображення їх в обліку конкретного суб'єкта господарювання;
- арифметичною правильністю підрахунку підсумків відповідних розділів форм фінансової звітності;
- правильністю вхідного сальдо;
- рівнем організації бухгалтерського обліку на підприємстві (регламенти, дотримання порядку проведення інвентаризацій, використання технічних засобів і т. ін.).

У процесі реалізації методики формування контрольної інформації щодо якості показників фінансової звітності слід враховувати кілька рівнів потенційно можливих порушень, пов'язаних з людським чинником. До них можна зарахувати топ-менеджерів (у тому числі головного бухгалтера), рядовий персонал бухгалтерії і низову ланку (завідувачі складами, матеріально відповідальні особи, комірники і т. ін.). Таке ранжування необхідне для висунення гіпотез щодо можливих порушень, пов'язаних з ресурсами підприємства, та для формування оптимальної техніки контролю.

Оцінка системи бухгалтерського обліку за ознакою надійності дасть змогу внутрішньому аудиту підвищити ефективність і якість перевірки, оскільки він сконцентрує зусилля на групах рахунків з найбільшим ризиком виникнення помилок, а це відповідно дає можливість визначити час, необхідний для проведення аудиторських процедур, та обсяг аудиторської вибірки, виявити порушення, що тягнуть за собою фінансові санкції, та визначити величину аудиторського ризику.

Вивчення результатів перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств [14] суб'єктами внутрішнього контролю дало змогу сформуванню думки про те, що

надійність системи бухгалтерського обліку визначається об'єктивними та суб'єктивними факторами (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори, які впливають на надійність системи бухгалтерського обліку

Фактори	Характеристика фактора (ознака надійності)	Оцінка ненадійності, %	Вплив на аудиторський ризик
Об'єктивні	Зміна законодавства	40	так
	Неузгодженість законодавчих актів між собою	15	так
	Нечітке визначення окремих положень у законодавстві	15	так
	Несвоєчасність розробки і прийняття інструктивної та методологічної бази	30	так
Всього		100	
Суб'єктивні	Відсутність розпорядчих документів	35	так
	Відсутність первинних документів	100	так
	Відсутність обов'язкових реквізитів у первинних документах	20	ні
	Неправомірність прийняття первинних документів до обліку	100	так
	Наявність неточностей (виправлень) у первинних документах	25	так
	Наявність невиправлених помилок у первинних документах	30	так
	Відсутність хронологічного запису	10	ні
	Відсутність аналітичного обліку	80	так
	Невідповідність синтетичного та аналітичного обліку	40	так
	Неправильність бухгалтерських записів (кореспонденція рахунків)	55	так
	Неправильне застосування плану рахунків (відсутність групування однорідних операцій на рахунках)	55	так
	Неправильність віднесення до активів	80	так
	Невідображення фактів господарського життя (операцій) в обліку	100	так
	Вартісне відображення фактів господарського життя (операцій) без їхнього змістовного наповнення	100	так
	Неправильна оцінка статей звітності	100	так
	Віднесення витрат до невідповідних звітних періодів	100	так
	Невідповідність статей балансу залишкам синтетичних та аналітичних рахунків	100	так
	Неузгодженість показників різних форм звітності	30	ні
	Неправильні облікові рішення	65	так
	Відсутність посадових інструкцій	5	ні
Низький рівень кваліфікації персоналу (бухгалтерів)	90	так	

Примітка. Значення коефіцієнтів подано за стобальною шкалою, побудованою за експертною оцінкою та питомою вагою показника у сукупності.

Серед об'єктивних факторів найбільш високий вплив (40%) на ризик появи помилки в обліку є зміна законодавства. Розробка і прийняття законодавчої і нормативної документації відображає зростаючу потребу до цього інструменту інформаційного забезпечення ефективного управління підприємством. Однак часті її зміни не лише не сприяють реформуванню бухгалтерського обліку на користь усіх користувачів обліково-економічної інформації, а й значно підвищують ризик виникнення суттєвих помилок в обліку і звітності підприємства.

Щодо суб'єктивних ознак надійності обліку слід зазначити, що всі вони взаємопов'язані, і тому контролюючий суб'єкт має встановити їхній вплив на величину аудиторського ризику як окремо, так і сукупно. Так, при сукупному розгляді таких суб'єктивних ознак надійності, як відсутність первинних документів, невідображення фактів господарського життя (операцій) в обліку або невідповідність статей балансу залишкам синтетичних та аналітичних рахунків, внутрішній аудитор переконується в тому, що облік ненадійний, імовірність виявлення помилок має суттєвий характер, а відповідно і аудиторський ризик має тенденцію до зростання.

Проте розгляд окремо взятих ознак надійності може і не вплинути на надійність системи обліку (наприклад, відсутність хронологічного запису або посадових інструкцій), але при цьому існує імовірність появи помилок, тобто ризик того, що деяка інформація не буде зафіксована в обліку.

Таким чином, слід зазначити, що бухгалтерський облік є одним із важливих постачальників інформації про стан та напрямки розвитку підприємства, а тому формує основу інформаційного забезпечення внутрішнього контролю. Серед об'єктивних факторів, що найбільше впливають на надійність системи бухгалтерського обліку можна зарахувати часті зміни законодавчої бази та неузгодженість окремих законодавчих та нормативних актів. Найбільш вагомими суб'єктивними факторами, що знижують надійність облікової інформації, є невідповідність даних синтетичного і аналітичного обліку первинній і звітній інформації, а також низький кваліфікаційний рівень облікового апарату.

Література

1. Андреев В. Д. *Внутренний аудит : уч. пособ.* / В. Д. Андреев. – М. : Фин. и стат., 2003. – 464 с.
2. Подольский В. И. *Информационные системы бухгалтерского учета* / В. И. Подольский, В. В. Дик, А. И. Уринцов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2003. – 583 с.
3. Батуева Д. Д. *Взаимосвязь информационной, контрольной и аналитической функций системы бухгалтерского учета : дис. ...канд. экон. наук : 08.00.12* / Батуева Дарима Дашидондоковна. – М., 2003. – 164 с.
4. Бутинець Ф. Ф. *Аудит : підруч.* / Ф. Ф. Бутинець. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2006. – 512 с.
5. *Внутрішній контроль господарської діяльності підприємства : навч. посіб.* / за ред. М. Д. Корінька. – Фастів : Поліфаст, 2006. – 440 с.
6. Малюга Н. М. *Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : моногр.* / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 548 с.
7. Мех Я. В. *Обліково-аналітична інформація в управлінні внутрішніми резервами (на прикладі підприємств промисловості України) : моногр.* / Я. В. Мех. – Тернопіль : Екон. думка, 2002. – 553 с.

8. Сопко В. *Організація і методика проведення аудиту : навч.-практ. посіб. / В. Сопко.* – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 576 с.
9. *Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики.* – К. : МФБ та АПУ. – 2011. – 699 с.
10. Кучеренко Т. Є. *Звітність підприємств : підруч. / Т. Є. Кучеренко, В. С. Уланчук, О. Г. Шайко; за ред. В. С. Уланчука.* – К. : Знання, 2008. – 492 с.
11. Лень В. С. *Звітність підприємств : підруч. / В. С. Лень, В. В. Гливенко.* – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 612 с.
12. Германчук П. К. *Бухгалтерський облік і фінансова звітність – об'єкти фінансового контролю : метод. посіб. / П. К. Германчук, І. Б. Стефанюк, С. М. Кіруца, М. В. Бариніна-Закірова, О. Ф. Пархоменко, Т. М. Яремчук.* – К. : Атіка, Ельга-Н, 2003. – 304 с.
13. Кужельний М. В. *Контроль фінансової звітності та правильності складання: навч.-метод. посіб. [для студ. екон. спец. і працівників обл.-аналіт. та контр.-ревіз. служб] / М. В. Кужельний, Є. В. Калюга, О. В. Калюга.* – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2001. – 240 с.
14. Петренко С. М. *Особливості формування інформаційного забезпечення процесу внутрішнього аудиту / С. М. Петренко // Торгівля і ринок України. – Темат. зб. наук. пр. з проблем торгівлі і громадського харчування.* – Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. – Вип. 16, т. 3. – С. 62–69.

Редакція отримала матеріал 19 вересня 2011 р.